

E-mail naar de hemel

De doorbraak van de computer op het toneel

'Or Press Escape', 'Sexsells' en 'Papa.com' zijn maar een paar voorbeelden van de bestorming van het podium door de computer. iMacs en laptops zijn niet meer weg te denken uit het toneelinterieur, en spelen steeds vaker een hoofdrol. **door Marijn van der Jagt**

Mensen die regelmatig tegen hun computer praten, hoeven niet gestrest te zijn, of eenzaam. Het kan ook simpelweg beleefdheid zijn. Het apparaat vraágt soms om een reactie. Als het ijverig staat te ratelen ('Goed zo, jongen') of heel traag is als jij net haast hebt ('Schiet nou eens op!'). De verleiding is groot om het ding te bedanken als het tijdig meldt dat de printer niet aanstaat, of je verrast met het bericht dat er e-mail is. En als de computer voor de zoveelste keer verkeerd afbreekt, is een vermanend woord op z'n plaats.

Zoiets kán ontaarden in een conflict tussen mens en laptop. 'Ben je bezig met een brief?' vraagt de computer in de voorstelling *Or Press Escape* aan de jonge vrouw die achter een toetsenbord zit. Zo ja, dan is er iets mis met de aanhef van die brief. Het is de zoveelste betweterige suggestie die 'spontaan' op het beeldscherm verschijnt, maar de vrouw gaat gehoorzaam met haar cursor naar het begin van het scherm en verandert 'Beste' in 'Geachte'. De vrouw, gespeeld de Zuid-Afrikaanse Catherine Henegan, maakt veel fouten in haar Nederlands, en laat zich bij een brief aan de Vreemdelingendienst dankbaar leiden door de correctieprogramma's op haar laptop.

Via een groot geprojecteerd beeldscherm kan het publiek in deze voorstelling van Edit Kaldor precies volgen wat er zich afspeelt tussen vrouw en computer. De vrouw lijkt een beetje op Bridget Jones: een opgewekte maar hopeloze chaot vol goede voornemens, die hoe-wordik-snel-rijktips van het internet haalt terwijl ze eigenlijk de Vreemdelingendienst moet beantwoorden. Tegenover haar aarzelingen, uitvluchten en veelvuldige delete-acties profileert de computer zich als een strenge bemoeial. Woorden die de vrouw intypt, verdwijnen van het scherm als ze de computer niet bevallen, of veranderen ter plekke in iets 'beters'. Als ze een belangrijk document weg wil gooien, vraagt de computer wel drie keer of ze het zeker weet. En als ze intiem dreigt te worden met een nieuwe e-mailvriend, springt 'ter herinnering' de foto van een ex-geliefde te voorschijn.

Het gedrag van deze computer is uiteraard gemanipuleerd – regisseur en bedenker Edit Kaldor liet een speciaal programmaatje ontwerpen dat ingetypte sleutelwoorden koppelt

aan een gemarkeerd bestand. Maar haar ingrepen zijn zo subtiel dat je ook in alle 'normale' computercorrecties de bemoeial denkt te herkennen. De voorstelling verscherpt je blik op de intieme verhouding tussen mens en computer.

Het is niet de eerste keer dat je iemand op het toneel ziet tekstverwerken, e-mailen, chatten of internetten. De licht- of geluidstechnicus die tegenwoordig vaak in het zicht zijn werk staat te doen, heeft er onder acteurs en zelfs dansers hevig computerende collega's bij gekregen. Starend naar het beeldscherm lezen acteurs onverstuurde e-mails voor bij wijze van monoloog. In de jongerenvoorstelling *Heartbreak Hotel* van het Onafhankelijk Toneel werden dialogen 'uitgesproken' via een geprojecteerde chatbox. Bij het recente improvisatieproject *Tarzan* van onder anderen Gonnie Heggen, Frans Poelstra en Robert Steijn leverden de dansende, sprekende of muziek makende deelnemers via een laptop actueel commentaar op de verrichtingen van hun medeperformers.

iMacs en laptops zijn een onmisbaar onderdeel van het eigentijdse toneelinterieur. Bij minder geslaagde voorstellingen zijn ze de nieuwe kleren van de keizer. Maar als het goed is, tonen die spullen op het toneel meer dan de stand van zaken op computergebied. Ze laten ook zien welke verhalen deze nieuwe apparaten met zich meebrengen. De vampiers van het theater slepen de nieuwste elektronische speeltjes niet alleen om hun glanzende oppervlak naar hun schimmige toneelhol. Zo kunnen ze nog beter de dromen en illusies, de schoonheid en de gruwel van het echte leven weerspiegelen.

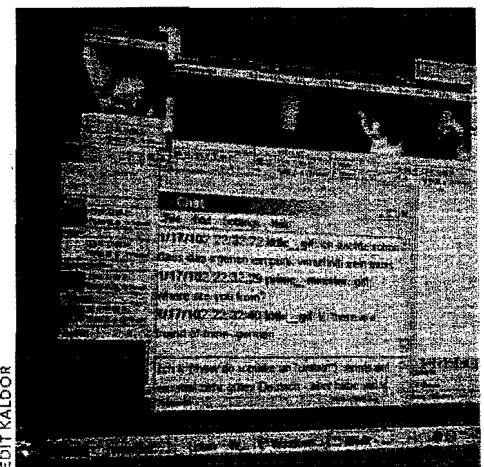
In de kindervoorstelling *Papa.com* van Theater Terra sjouwt zelfs een van de manshoge poppen met een levensechte laptop rond. Die pop is de zevenjarige Stein, en de laptop was van zijn overleden vader. Op die computer waren Stein en zijn vader samen een avontuurlijk verhaal aan het schrijven. En nu heeft het jongetje alleen nog die computer. Als hij in de kille garage van zijn eigen huis het apparaat opent, klapt in het decor ook de garagedeur om en komt het land te voorschijn waarin

Catherine Henegan (rechtsonder) in *Or Press Escape*

Stein het half-affe avontuur verder beleeft.

De functie van de computer in dit verhaal is te vergelijken met wat ooit de rol van de typemachine was: een schakel tussen 'werkelijkheid' en verbeelding. Ontelbaar zijn de films en voorstellingen waarin de hoofdpersoon – een schrijver of een journalist – met zijn geram op zo'r mechanisch apparaat het verhaal verder helpt. In Jan Fabres allereerste voorstelling *Theater met een K is theater* vloog een jong stelletje elkaar in de haren op het moment dat de 'schrijver' op het toneel zijn fanatieke getyp hervatte. Maar er is een groot verschil met de laptop van het poppenjongetje in *Papa.com*. De schootcomputer is persoonlijk, omdat het ding een geheugen heeft. Het bevat tastbare gegevens over de (voormalige) eigenaar. Het kan gevuld zijn met emotionele herinneringen individuele uitingen, in de vorm van liefdesmailtjes, sollicitatiebrieven, lievelingsspelletjes, notulen, adressen, gedownloade internetinformatie, dagboeken en in dit geval een zelfgeschreven kinderverhaal. De laptop openvouwen, is het betreden van een innerlijk landschap.

In *Sexsells* van Peter Pluymaekers' hippe theatergroep Zep werkt de computer ook als scharnier tussen twee werkelijkheden. Deze voorstelling is flitsend 'geformatteerd' naar de termen van de internetterende gebruiker. 'Starting up' is de eerste melding die de toeschouwer krijgt op het wandbrede projectiescherm. En als na het gebruikelijke computer-abracadabra de file 'Lisa' is geopend, springt de actrice die Lisa speelt op het hartvormige toneel. De voorstelling gaat over intimiteit en eenzaamheid in de babelbox, en de personages komen Lisa's verhaal binnenvallen als internetters in zo'n virtueel praatcafé. De theatrale vertaling van internetgewoonten maakt duidelijk hoe de regels van het computergesprek intimiteit

EDIT KALDOR

SERGE LUGTENBERG

uitlokken maar ook juist onmogelijk maken. Treffend is de overval verbeeld die geile chatters op hun babbelenoten kunnen plegen: met een zeer actieve hand voor in zijn broek komt acteur Dennis van de Ven zijn vnzige gespreksbijdrage leveren terwijl het beeldscherm meldt dat 'Splashpomp' is ingelogd.

Opwindend en soms geestig zijn cyberseks teksten die twee acteurs uitspreken terwijl ze allebei aan een andere kant van het toneel voor zich uit staan te kijken. 'Kreun,' roept Noor Denteneer als Lisa. 'Geen "kreun" zeggen,' roept haar cybersekspartner geërgerd, 'het is geen stripverhaal!' Wrang is in de voorstelling het onderscheid tussen de gladde chatboxgesprekjes en de houterige ontmoetingen in het echte leven die voortkomen uit zo'n internet-contact. Een te voorschijn geklikt filmpje toont het ruineuze effect dat Lisa's chatverslaving heeft op haar dagelijkse bestaan. Het bureau van de gebruikster is een ontstellende chaos aan papieren, sigarettenpakjes, volle asbakken

'Geen "kreun" zeggen,' roept de cybersekspartner geërgerd, 'het is geen stripverhaal!'

en omgevallen koffiebekertjes. Net als de vader van het poppenjongetje Stein moeten we deze vrouw in haar computer gaan zoeken, want daar leeft ze meer dan erbuiten. De computer heeft haar persoonlijkheid opgeslokt.

Op het toneel is die chaos trouwens niet terug te vinden. Het computeren is in *Sexsells* een nogal cleane activiteit. De acteurs staan achter een lege iMac-huls met een lampje erachter, en tikken dus maar wat in de leegte. De chatdialo-

gen op de achterwand, de korrelige computerfilmpjes die worden opengeklikt en de screensaver die verschijnt als Lisa niet on line is, het heeft allemaal geen directe relatie met de acteursvingers op de toetsenborden. Het is suggestie, zoals zoveel op het toneel.

Maar theatermakers proberen steeds vaker om de (persoonlijke) computer als een actieve medespeler in voorstellingen te betrekken. Om de computer ter plekke te laten 'improviseren', zodat het publiek beseft dat de avond die zij meemaken uniek is. Bij *Pixels* van JongHollandia speelden de acteurs de supercoole, maar licht verwarde werknemers van een computerbedrijfje. In de pauze kwamen ze in de foyer het publiek filmen, en na de pauze kon het publiek op een beeldscherm volgen hoe die video-beelden op de computer werden bewerkt tot een promotiefilmpje voor het computerbedrijfje. Computerkunstenaar Keez, die op het toneel de bewerkingen stond uit te voeren, was door JongHollandia tot een medepersonage gebom-

bardeerd. Hij hoefde niks te zeggen, hij sprak mee via het beeldscherm.

Bij de improvisatievoorstelling *Tarzan* was de laptop een van de instrumenten die de performers ter hand konden nemen. Gedachten over het thema of over de collega's op het podium werden opgetypt en direct geprojecteerd, inclusief denkpauzes en schrijffouten. Het bijzondere was dat de spontane teksten ook meteen meedanst en op het ritme van de

Dennis van de Ven, Has Drijver in *Sexsells*

muziek, of zich voegden in geprojecteerde video-beelden. Een heel nieuw computerprogramma dat in deze voorstelling werd gedemonstreerd zorgde ervoor dat dit zo soepeltjes ging. 'Keystroke' heet het programma dat de Amsterdamse Waagsociety de afgelopen jaren in nauwe samenwerking met theatermakers heeft ontwikkeld. Kunstenaars die niet zo erg ingevoerd zijn in de taal van de computer kunnen met dit programma relatief makkelijk hun eigen multimedievoorstelling mixen. Teksten, beelden en geluiden kunnen ter plekke worden ingevoerd en bewerkt. Bovendien kan er aan de andere kant van de wereld iemand via internet met de voorstelling meespelen, een toepassing die de Waagsociety binnenkort hoopt te demonstreren. Een computer op het toneel biedt zo niet alleen toegang tot het persoonlijke geheugen van de gebruiker, maar ook tot het wereldwijde netwerk van alle gebruikers buiten het theater.

Die enorme reikwijdte van de computer speelt ook een rol in Edit Kaldors *Or Press Escape*. Deze voorstelling onthult stap voor stap wat een rijk complex aan activiteiten en relaties één mens achter één computer kan ontsluiten. Terwijl ze haar brief schrijft aan de Vreemdelingendienst klikt de Zuid-Afrikaanse vrouw het ene moment een rekenmachientje te voorschijn om haar nieuwste snel-rijkplan te begroten, en het volgende moment vraagt ze haar chatboxvrienden elders op de wereld om advies. Ze duikt in haar herinneringen als ze een oud familiefilmpje tegenkomt, en in de toekomst als ze op internet in het huizenaanbod rondneust. Op haar laptop komt de boze bui-

Beeldenstorm

door Bert van der Veer

tenwereld binnen via brieven van kille instanties en de huisbaas die via e-mail zijn onderhuurster opzegt. Maar op diezelfde laptop ontvangt de Zuid-Afrikaanse ook e-mail uit haar moederland, en dringt de koesterende warmte door van een hechte vriendschap.

Adembenemend is de scène waarin de computer aan haar gebruikster meldt dat er onvoldoende geheugenruimte is en bestanden verwijderd moeten worden. Kijk naar mij, lijkt de bemoeizuchtige computer te zeggen, maar als de Zuid-Afrikaanse al haar openstaande programma's en bestanden heeft weggeklikt, kijkt ze eigenlijk naar zichzelf. Het enorme projectiescherm toont een groot zwart vlak waarin losse, oplichtende icoontjes staan. Al die icoontjes bevatten de toegang naar binnen of naar buiten, naar herinneringen en e-mailcontacten, snel-rijkdromen of chatboxvrienden. We hebben de vrouw achter het toetsenbord alleen maar op de rug kunnen zien, maar nu geeft het vierkante computergezicht een kijkje in het hoofd van haar gebruikster, met de oplichtende iconen als de werkzame gebieden in haar mensengerebrein. Maar de ontroering van dat beeld schuilt ook in de gelijkenis met de sterrenhemel, waar het kleine mensje vanachter haar laptop naar opkijkt. Het computerscherm als de 'innerlijke hemel' waarin de mens de kosmos weerspiegelt, zoals filosoof Michel Foucault schreef in *De woorden en de dingen*.

Naar die innerlijke hemel stuurt het poppenjongetje Stein aan het eind van *Papa.com* een emailbericht aan zijn gestorven vader. Het is de eigentijdse versie van de 'brief aan mijn moe-hoe-der' die een ander jongetje in een bekende smartlap aan zijn vlieger hangt. Het effect is minstens zo ontroerend. Met omfloerste blik staart de volwassen toeschouwer naar de duizenden lampjes die hoog in het decor van deze kindervoorstelling gaan branden als het jongetje de opdracht 'Send' heeft gegeven. Eenmaal thuis herkent diezelfde toeschouwer het beeld in de voortrazende sterrenhemel op de screensaver van zijn computer in ruste. De overeenkomst is geen toeval, zoals Foucault al aangaf. Want in zijn zoektocht naar wijsheid probeert de mens 'zijn lichtkring tot diep in de hemel' te laten schijnen. Om te ontdekken dat hij de sterren in zichzelf bevat.

LN

'Or Press Escape' van Edit Kaldor staat op 4 mei in het Nieuwpoorttheater in Gent, verdere informatie via Het Gasthuis, 020-6832304
'Papa.com' van Theater Terra (vanaf 6 jaar) is 'tot half mei op tournee, www.slot-theaterbureau.nl

Sexsells' van Zep is tot eind maart op tournee. www.zep.nu

Tarzan' staat van 10-12 mei in De Melkweg, 020-5318181

Tuimelende onderwerpen

Ik heb er nog drie, columns over tv in VN. De onderwerpen tuimelen over elkaar heen. Dat het geluk hebben is bijvoorbeeld voor *Villa Achterwerk*, dat de baas van de VPRO-ex-kinderhoofd Daniëlle Lunenburg is. Want bij de KRO wordt overwogen maar eens te stoppen met *Ontbijt-tv*. Dat kost namelijk geld, dat beter in prime time besteed kan worden. Ik kijk weleens naar *Villa Achterwerk* op de zondagochtend en ik tref daar horden aanstellerige volwassenen aan in scenario's die op bierviltjes geschreven zijn. Welke kinderen identificeren zich toch met kakelende vrouwen in bloemetjesjurken?

Zou ik het elitair getrut van *Villa Achterwerk* eens geldverspilling gaan noemen? En waar kon ik dat dan aan koppelen? Aan de reislust van BNN-presentatoren, moeiteloos. De KLM verdient een award voor het degelijk vervoeren van nierdialyseapparatuur, met dank aan Bart de Graaf. De bonus op het sterrensalaris gaat daar in airmiles. Het bruggetje naar Fons de Poel was dan snel gemaakt. Zou hij zijn internationale zelfonderzoek ook hebben mogen doen als hij niet het vriendje van KRO-chef Ton Verlind was geweest? En daar drong Ralph Inbar zich op. Ik vind ook dat programmamakers die hun steentje hebben bijgedragen aan de tv-geschiedenis beloond moeten worden, maar daar mag de kijker dus niet het slachtoffer van worden. Inbars *Banana Split* houdt zelfs in herhalingen waarde. Maar zelfs als zo'n Tros-monument met het voorstel komt een dak halfuur met een Bekende Nederlander in een ruimte door te brengen, krab je je toch even achter de oren? In de eerste aflevering van *Zelfportret* schilderde Jeltje van Nieuwenhoven zichzelf met kwast en tong en ik had de aansluitende softporno van V8 nodig om uit het slaapje te ontwaken.

Ik zou het natuurlijk ook in een ander perspectief kunnen plaatsen en dan refereren aan de comeback van Peter-Jan Rens en Jan Lenferink bij SBS. Wim Kan heeft ooit de kwalificatie 'bekwaam' gedevalueerd. Het was een mooi woord, 'bekwaam'. Het grensde aan 'professioneel', wat weer het tegenovergestelde van 'amateuristisch' is en met amateurs moet je altijd oppassen. Door Wim

Kan werd 'bekwaam' iets saais. Het mar- cheert wel, maar het vlamt niet.

Daar moest ik aan denken toen ik zowel de terugkeer van Jan Lenferink als die van Peter-Jan Rens aanschouwde. Waar *RUR* ooit gedefinieerd werd als 'drie gasten in een snelkookpan' oogde het nu gehaast en slordig, waarbij de wel geconserveerde gastheer meer bezig was bruggetjes te slaan tussen de fragmenten uit de oude doos dan een anekdotische schermpartij met de gasten aan te gaan. De nostalgische benadering leek meer een mooi alibi voor de comeback dan een garantie voor opwindende gesprekken.

Peter-Jan Rens toonde zich vertrouwd dynamisch en meelevend in een formule, die bleek afstak bij epigonen als *Weekendmiljoenairs*, *De zwakste schakel* en *Een tegen honderd*. Het was, bij zowel *RUR* als *De Goed Geld Show*, heel 'bekwaam' gepresenteerd. Alleen sloeg de vlam niet in de pan. De vlam was niet gedoofd, de pan was veranderd. Maar wat was er dan gebeurd met de pan? Ik kon moeilijk, terwijl de epigoon *Star Academy* met desastreuze kijkcijfers kampte, gaan beweren dat door *Big Brother* alles veranderd was. Ik moest dat onderwerp echt nog even laten rijpen.

Schaamte, ik kon het allemaal onder de noemer 'schaamte' plaatsen. Ik kijk namelijk niet graag naar tv-programma's die niet goed zijn, waarbij ik mij plaatsvervangend schaam. En tegelijkertijd is het de voor naamste emotie die ik bij tv kan hebben. Ik zag twee heel oude mensen met elkaar vrien. Op de VPRO-thema-avond was dat. Gewoon net als rond middernacht bij SBS, maar dan bejaard. Intussen vertelde opa in de voice-over dat het lekker was, al bleef de lozing nog weleens achterwege, maar bij oma marcheerde het nog prima en toen zagen we ook een gerimpelde hand in een schaamstreek. Ik keek er enigszins geeneerd naar. En dat was lekker.

Dan moet ik vast ook wel erg genieten als zich in het late night-laboratorium van Nederland 3 treurige vraaggesprekken ontrollen in heilloze concepten als *De Firma Interview* of *Zaal Hollandia*, maar nee, ik trek kennelijk een grens bij amateurisme. Ik moest kiezen.